

University of Groningen

Üzenet az utazótáskában

Teszelszky, Roger

Published in:
Portré és imázs

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2008

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Teszelszky, R. (2008). Üzenet az utazótáskában: Diplomáciai kapcsolatok Németalföld és Magyarország között a Bocskai-felkelés alatt. In I. Horn, & N. G. Etényi (Eds.), *Portré és imázs: Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban* (pp. 115-135). Budapest: L'Harmattan.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

ÜZENET AZ UTAZÓTÁSKÁBAN

*Diplomáciai kapcsolatok Németalföld és Magyarország között a Bocskai-felkelés alatt**

1606-ban egy hideg februári napon Bocatius Jánost, Bocskai István fejedelem és a lázadó magyar rendek követét II. Rudolf, Habsburg-uralkodó kémei Heidelberg közelében elfogták. A magyar követ fogatát attól a pillanattól követték, hogy elhagyta a magyar határt, de csak a német választófejedelmek küldöttjeivel történt találkozója után állították meg. A késedelem oka az volt, hogy a császár emberei nemcsak a diplomatát akarták letartóztatni, hanem a találkozó során szerzett dokumentumokat is meg akarták kaparintani. A kémek jó munkát végeztek. Bocatius és vele utazó diáktársai, Nicolai Schlüsser és Johan Teuffel letartóztatása után a kémek egy fekete utazótáskát, néhány nagy táskát, sok ruhát és egyéb személyes holmit találtak a kocsiban. A kofferban több száz különböző tárgy volt, amelyek mindenféle kisebb táskába és csomagba voltak rendezve. A császár titkára, Philipus Rust számára nehéz feladatot jelentett mindezek feltérképezése. Az ő kötelessége volt ugyanis, hogy rövid és pontos feljegyzéseket készítsen a több tucat, különböző nyelven íródott és nyomtatott könyvről, térképről, metszetről, kéziratról, levélről és jegyzetről, amelyek Európa szinte minden pontjáról származtak. Azonban ezeknek a négyszáz évvel később megtalált jegyzeteknek köszönhetően részletes bepillantást nyerhetünk egy kora újkori magyarországi követ munkájába és magánéletébe.

R. Várkonyi Ágnes egy nemrégiben megjelent munkájában mutatott rá, hogy Bocatius utazótáskájának tartalma milyen kiemelkedő jelentőséggel bír Bocskai külpolitikájának megértéséhez.¹ Szerinte Bocatius politikai írásainak tartalma és a nemzetközi jogra tett utalásai a csomagjában megtalált iratokkal magyarázhatók. Az inventáriumot már 1980-ban megtalálták, de tudomásom szerint azóta még nem tanulmányozták teljes részletességgel. Várkonyi felhívta a figyelmet a jegyzék tartalmának további kutatására.

Tanulmányomban szerény kísérletet teszek arra, hogy megfejtsem a koffer tartalmának üzenetét. A jegyzék egészének mindössze egy aspektusára szeretnék

* Szeretnék köszönetet mondani Prof. Dr. M. E. H. N. Moutnak és Dr. Uwe Sibethnek a tanulmány korábbi változatához nyújtott értékes megjegyzéseikért.

¹ R. Várkonyi Ágnes: A Bocskai-szabadságharc nemzetközi háttere. Európai jelenlét és a magyar történelmi távlat. In: „Frigy és békeesség legyen...” A bécsi és a zsitvatoroki béke. Szerk. Papp Klára – Tóth-Jeney Annamária. Debrecen 2006. 21.

összpontosítani: a Németalföldről származó könyvekre, térképekre és nyomtatványokra. Mit mondanak ezek a dokumentumok Bocskai és udvartartása nemzetközi politikájáról, politikai gondolkodásáról? Hogyan kapcsolódnak ezek a dokumentumok más európai protestáns lázadók politikai gondolkodásához, és hogyan kapcsolódhatnak az utazótáskában található többi dokumentumhoz?

Miért is utazott Bocatius a Német-római Birodalomba? Diplomáciai útja fontos részét képezte Bocskai nemzetközi politikai stratégiájának, és politikai programjának megvalósításához is egy újabb lépés volt. Várkonyi szerint Bocskai véget kívánt vetni a Magyar Királyságon belüli politikai és vallási viszálynak, és stabil nemzeti és nemzetközi rendet akart megvalósítani, amely egyformán szolgált volna a Habsburg, illetve az Oszmán Birodalom fennhatósága alá tartozó magyar országrészek érdekét.² Állítása szerint az 1604-es szabadságharc kitörése nem spontán, hanem az elejétől fogva jól szervezett esemény volt, amely e program megvalósítására irányult. Bocskai megpróbált létrehozni egy, a Habsburgoktól független magyar közösséget a királyság politikai intézményeinek és régi alkotmányának helyreállításával. Ennek egyik lépése a magyar országgyűlés újbóli összehívása volt, a másik Bocskai „Magyarország fejedelmének” történő megválasztása. E politikai konstrukcióra alapozva legitimálni tudta saját hatalmát otthon és külföldön egyaránt. Így egy, a törvényesen megkoronázott Habsburg-király ellen törvénytelenül ellenszegülő, rebellis földesúr helyett a félig független ország törvényesen megválasztott nemzeti uralkodójának képében jelenhetett meg, aki egy zsarnok külföldi király ellen folytatott küzdelmet.

A Bocskai-felkelés kitörése politikai fordulópontot jelentett Közép-Európában. Ez volt az első olyan fegyveres konfliktus az elégedetlen magyar rendek és a Habsburg-uralkodó között, amelynek messzire ható nemzetközi következményei voltak.³ Éppen ezért érthetetlen, hogy a korábbi magyar történészek, Acsády Ignác, Benda Kálmán, miért állították azt, hogy a felkelés nemzetközi szinten elszigetelt esemény volt.⁴ Bocskai 1604-től olyan krízist idézett elő a közép-európai Habsburg-társadalomban, amelynek során a birodalom politikai, vallási, társadalmi hasadásai, a dinasztikus feszültségek, az uralkodó és a birodalom nemzetközi kapcsolatainak gyengesége mind fájdalmasan láthatóvá váltak. Az erdélyi politikus elsősorban realista volt, ahogy azt Várkonyi nagyon egyértelműen bemutatta. Bocskai minden bizonnyal tisztában volt ezzel a krízishelyzettel, és ezeket a

² R. Várkonyi Ágnes: Bocskai, a közép-európai realista. In: *Studia Caroliensia* 1. Bp. 2006. 13.

³ Gottfried Schramm: *Armed Conflicts in East-Central Europe 1604–1620*. In: Crown, Church and Estates. Szerk. R. J. W. Evans – T. V. Thomas. London 1991. 176–195.

⁴ Acsády Ignác: *Magyarország három részre oszlásának története 1526–1608*. In: *A magyar nemzet története*. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1897. 607.; Benda Kálmán: *A Bocskai-szabadságharc*. Bp. 1955. 63. L. még: R. Várkonyi Á.: *A Bocskai-szabadságharc* i. m. 24–25.

gyengeségeket saját politikai céljainak megvalósítására használta fel. Politikai stratégiájának egyik jellemzője az volt, hogy politikai programja alapján keresett hazai és külföldi szövetségeseket, illetve támogatókat.⁵ Az együttműködés olyan formáit hozta létre, amelyek túlmutattak országhatárokon, politikai, vallási és társadalmi különbségeken. Bocskai kihasználta a birodalom hibáit, amelyeket a prágai udvarban történt neveltetésének köszönhetően jól ismert.

Bocskai politikájának központja saját udvara volt, ahonnan a Rudolf elleni katonai ellenállást, a királyság politikai berendezkedését és a nemzetközi együttműködést irányította.⁶ Az udvar úgy volt megszervezve, hogy a lehető leghatékonyabban megvalósíthassa Bocskai politikai céljait. Inkább ad hoc jelleggel működött, mivel állandó hellyel sem rendelkezett. Várkonyi szerint mindezek mellett az udvar legfontosabb jellemzője annak szimbolikus értéke volt.⁷ Egy független politikai réteg létezésének szimbóluma volt Magyarországon. A fejedelem személye a Magyar Királyság és a régi alkotmány kontinuitásának megtestesítője volt.

Az udvar leglényegesebb feladata Bocskai politikai üzenetének terjesztése volt annak érdekében, hogy az uralkodó hatalmát otthon és külföldön egyaránt aláássák. Bocskai és emberei egy befolyásos európai dinasztia törvényes uralkodójával szemben vették fel a fegyvert, amely olyan szövetségekkel rendelkezett, mint Spanyolország és a pápa.⁸ Ilyen felkelésre nem volt történelmi precedens Közép-Európában. Epp ezért az udvar energiáinak nagy részét arra áldozta, hogy igazolja a magyarok indítékait otthon és Európában egyaránt.⁹ Az udvar szimbolikus értéke és a politikai hatalom megszemélyesítése az alkotmányos múlt visszaállítása révén a Bocskai-udvar propagandájának egyik kulcsfontosságú eleme lett. Bocskai politikai üzenetét és hatalmának szimbólumait levelek, röplapok, perorációk, nyilatkozatok, énekek, ábrázolások és ceremóniák formájában terjesztették, melyek mind eljutottak Európába, ahol a szövetségesek továbbadták.¹⁰ Sőt, Rudolf Habsburg-udvarában

⁵ Joachim Bahlcke: *Regionalismus und Staatsintegration im Wiederstreit*. München 1994. 310–311.

⁶ Bitskey István: Bethlen Gábor és a két Rákóczi György irodalompolitikája. *Magyar Könyvszemle* 102. (1980) 3.; Nagy László: *Kard és szerelem*. Bp. 1985. 76–79.; Benda Kálmán: Bocskai István székhely nélküli fejedelmi udvara. In: *Magyar reneszánsz udvari kultúra*. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1987. 158–165.

⁷ R. Várkonyi Á.: Bocskai, a közép-európai realista i. m. 13.

⁸ Wilfried Schulze: *Estates and the Problem of Resistance in Theory and Practice in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. In: *Crown, Church and Estates* i. m. 171.

⁹ G. Etényi Nóra: A Bocskai-szabadságharc európai propagandája. *Confessio* 3. (2006) 24–34.

¹⁰ A Bocskai-propaganda európai fogadtatásának egy érdekes példája Bocskai „szkíta herceg”-ként való szerepeltetése az angol humanista, John Barclay által írt, Rudolf császár uralkodásáról szóló szatirikus műben. *John Barclay: Euphormionis lusinini satyricon* (Euphormio's satyricon) 1605–1607. Ford., szerk. David A. Fleming. Nieuwkoop 1973. 329–330. Barclay ebben a művében a törökök elleni háborúról is közzétett egy verset (324–329.).

is reakciót váltottak ki.¹¹ Tehát jogosan nevezhetjük a Bocskai-felkelést egy kora újkori propagandaháborúnak.

A propaganda-hadjáratot egy csoportnyi udvaronc végezte Bocskai számára, az ún. *familiares Aulea Botschkai*, ahogy Bocatius említi őket vallomásaiban.¹² Ez egy etnikailag, vallásilag és társadalmilag is heterogén csoport volt. Ebben Bocskai egyéb együttműködési formáira hasonlított. A csoport tagjai Magyarország társadalmi és kulturális elitjéből kerültek ki. Az udvar legfontosabb emberei, akik Bocskai propagandájával és politikájával foglalkoztak, a katolikus Káthay Mihály, a protestáns Rimay János, Debreczeni Szappanos János, Illésházy István, Szamosközy István és Bocatius voltak. Az udvar intellektuális műhelyként működött, ahol a politikai írásokat közösen készítették.¹³ Ezek a propagandisták töltötték be Bocskai hivatalos követének szerepét is külföldön. Amint azt már említettem, Bocatius nyugatra, a Német-római Birodalomba küldték. Káthay és Illésházy északon, a lengyel királyi udvarban fejtettek ki aktív tevékenységet, míg Rimay egészen Törökországig utazott. Ily módon az udvar diplomáciája és propagandája valójában ugyanannak a tevékenységnek a két oldala volt.

Bocskai udvarának legsikeresebb és legbefolyásosabb propagandistája Bocatius volt, amennyiben munkáinak az eltelt századok alatti fogadtatását vesszük figyelembe.¹⁴ Ez nem meglepő, ha pillantást vetünk intellektuális hátterére. A német nemzetiségű, Vetschauban, Alsó-Lusatiában született Bocatius (Johann Bock, 1569–1621) a legprominensebb humanista író és költő volt Felső-Magyarországon. Drezdában és Wittenbergben tanult, és évfolyama legkiválóbb diákjainak egyike volt.¹⁵ 1596-ban Rudolftól megkapta a *poeta laureatus caesareus* címet, majd 1598-ban Miksa főherceg és a magyar arisztokraták kérésére a nemesi rangot. Csak

¹¹ Lásd például: S. n.: Hoge und nötige Betrachtung / Was sich die Römische Keyserliche Mayestat / unser aller gnedigster Herr/ wegen Oberkreiß Ungern und den Siebenbürgen / Und auch sonderlich dem Herrn Putzkey gegen Caschaw eine Botschafft abgefertiget / und einen Anstand gemacht / von dem 28. Junii / biß auff den 1. Augusti: Erstlich gedruckt zu Prag / bey Nickel Strauß / Im Jahre 1605. H. n. 1605. Weimar, Herzogin Anna Amalia Bibliothek, O 9: 605 (33). Ez a Bocskai-felkelésről szóló pamflet tudomásom szerint eddig még nem jelent meg a magyarországi szakirodalomban. A pamflet első oldalán található egy ismeretlen fametszet Bocskai portréjával, amely talán korábbi róla készült rézmetszetek ihletése nyomán készült.

¹² Kees Teszelszky: *De sacra corona Regni Hungariae. De kroon van Hongarije en de ontwikkeling van vroegmoderne nationale identiteit (1572–1665)*. Groningen 2006. 83–89.

¹³ Nagy László: Ki volt a szerzője a szabadságért fegyvert fogott magyar rendek Európához intézett kiáltványának? In: *Irodalom és ideológia a 16–17. században*. Szerk. Varjas Béla. Bp. 1987. 175–187.; *Bocatius János: Öt év börtönben [1606–1610]*. Szerk. Csonka Ferenc. Budapest 1985. 11–14.

¹⁴ *Bocatius J.*: Öt év börtönben i. m. III–117.

¹⁵ Bocatius életére vonatkozóan l.: *Franciscus Csonka: Vita Ioannis Bocatii*. In: *Iohannes Bocatius: Opera quae exstant omnia. Poetica I*. Szerk. Franciscus Csonka. Bp. 1992. 9–29.; *Csonka Ferenc:*

1590-ben érkezett először Magyarországra, ám 1593-ban már véglegesen Eperjesen telepedett le. Mint az eperjesi, majd később a kassai iskola híres retorikatanára magát *Reipublicae Literariae et Politicae Rector*ként hirdette. A Bocskai-felkeléshez mint Kassa polgármestere csatlakozott.¹⁶ Bocatius szintén jelen volt Bocskai híres, a török koronával történő koronázásán. Az eseményt Bocskai politikai eszméi alapján írta meg újra, a műben a jelenlevők beszédeit is megörökítette.¹⁷ Bocskai őt bízta meg azzal, hogy utazzon a Német-római Birodalomba, és ott mint a fejedelem diplomáciai képviselője tevékenykedjen. Bocatius feladata volt, hogy tárgyalásokat folytasson a protestáns fejedelmekkel és választófejedelmekkel annak érdekében, hogy elnyerje támogatásukat Bocskai erőfeszítéseihez a császárral kötendő béke ügyében.¹⁸ Sőt, Bocatius igyekezett megvédeni a magyarok jó hírnevét az uralkodó propagandájával szemben. Emlékirataiban azt írta, hogy a németek vagy kincstáraikat nyitják meg a magyarok előtt, vagy a pusztulásukra törnek.¹⁹ Minden a magyar ügy megfelelő európai propagandáján múltott.

Bocatiust diplomáciai feladatának elvégzésében a holland követ, Pieter Brederodius is segítette Heidelbergben. A holland diplomata volt a közvetítő Bocatius és a német követek között.²⁰ Nem tudjuk, hogy Bocatius hogyan tartotta a kapcsolatot Brederodiuszal, de valószínű, hogy Szenci Molnár Albert heidelbergi magyar összeköttetésein keresztül. Bocatius, amint azt emlékirataiban írja, Brederodius heidelbergi szállásán töltött három napot 1606 februárjában.²¹ A holland követ-

Utószó. In: *Bocatius J.: Öt év börtönben* i. m. 189–243. Egy újabb tanulmány: *Kónya Péter: Bocatius János, a Bocskai-párti kassai bíró.* In: „Frigy és békesség legyen...” i. m. 69–75.

¹⁶ Bocatius már 1595 óta ismerte Bocskait. L.: *Szelestei N. László: Bocatius János* Diariuma. Magyar Könyvszemle 114. (1998) 136.

¹⁷ *Kees Teszelszky: A Bocskay-korona mítosza; a koronázás körülményeinek leírása a fikció és a valóság tükrében.* In: Magyarország védelme – Európa védelme. Studia Agriensia 24. Szerk. Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás. Eger 2006. 239–246. Ennek az eseménynek részletes elemzésére, Bocatius művére és annak európai recepciójára vonatkozóan l.: *Teszelszky, K.: De sacra corona* i. m. 111–117.

¹⁸ *R. Várkonyi Á.: A Bocskai-szabadságharc* i. m. 34. Bocatius a német választófejedelmekkel folytatott tárgyalásának összefoglalója megtalálható: *Werbung des ungarischen Gesandten Bocatius bei Churpfalz.* 17 Febr. 1606. In: *Gründung der Union 1598–1608. (Briefen und Acten zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges, I.).* Szerk. Moriz Ritter. München 1870. 471–472.

¹⁹ *Bocatius J.: Öt év börtönben* i. m. 16–17.

²⁰ Bocatius és Brederodius kapcsolatához l.: *Kees Teszelszky: Early Modern Diplomatic Contacts between Holland and Hungary: the Life and Work of Pieter Cornelisz. van Brederode.* In: *The King, his Ambassador, their spies and Informers. Agents in Early Modern Europe.* Szerk. Marika Koblussek – Badeloch Noldus (megj. előtt: Brill, Leiden); *Kees Teszelszky: Pieter Cornelisz Brederode, informatiemakelaar tussen West- en Oost-Europa* (megj. alatt).

²¹ *Ioannes Bocatius: Olympias Carceraria.* In: *Uő: Opera quae exstant omnia.* Prosaica. Szerk. Franciscus Csonka. Bp. 1990. 120, 130. Ez a hely nem Brederodius háza volt, mivel ő Hanauban lakott.

szervezte a tárgyalásokat a német követek között, minden találkozáson jelen volt, és vendégeivel Magyarország politikai helyzetéről beszélgetett. Sajnos, társalgásainak tartalmáról többet nem tudunk.²² Miután Bocatius megszökött a börtönből, publikált egy rövid panegiriszekből álló gyűjteményt, amelyben köszönetet mondott mindazoknak, akik az előző évben segítettek neki megszökni.²³ Ezek egyikében Brederodiusnak is köszönetet mondott vendégszeretetéért.²⁴

Ki volt Bocatius holland segítője, és miért támogatta a magyar rebelleket? Brederodius (Pieter Corneliszoon van Brederode, 1558[?]–1637) ügyvédként és diplomataként állt a Németalföldi Köztársaság szolgálatában.²⁵ Leidenben az első joghallgatók egyike és Orániai Móric herceggel együtt a híres Justus Lipsius tanítványa. Tanulmányai befejeztével több jogi munkát, majd később politikai pamfleteket írt. Értelmiségiekből álló kapcsolatrendszere a kora újkori Európa egészét lefedte. Mint a fiatal köztársaság első diplomatáinak egyike Párizsban, Genfben és Heidelbergben tartózkodott, és e tisztségében több évtizedig állt szolgálatban. Politikai aktivitása mellett könyvszeretetéről is híres volt.

Brederodius 1602 után vált a Németalföldi Köztársaság nemzetközi politikájának kulcsfigurájává Európában. 1595-ben Bourbon Katalinnak, a protestáns IV. Henrik francia király testvérének szolgálatába lépett mint párizsi tanácsadó. Ezek után 1602. október 17-én a holland országgyűlés diplomáciai ágense lett a német fejedelemségekben, amely feladatot 1637-ben bekövetkezett haláláig ellátta. Az ő küldetése volt igazolni a spanyolok elleni holland szabadságharcot a „legil-

²² Bocatius egyik tanítványát, Nicolai Schlüsler, aki Bocatiusszal utazott, megkérdezték: „Wohin der Bucati[us] von Haidelberg vorreisedt undt wass ehr zue Hanau midt dem Brederovio geredet?” In: [Interrogatio Nicolai Schlüsler] Uo. 464. Bocatius így válaszolt: „Gen Hanau und wis niht, was er mit dem Brederodio, der stadischen Abgesandten daselbst gehandelt.” In: [Responsiones Nicolai Schlüsler] 3. Feb[ruarii] a[nn]o 1606. 1607]. Uo. 465.

²³ *Iohannes Bocatius*: Hexasticha votiva vel Strena Poetica ominis boni gratia... Bartphae 1614.

²⁴ [Petro Brederodo] Petre, per imperium, Brederodi, muneris agentis / Principe pro Belga cui sua Mauricio, / Qui me Haidelbergae, post Hannoviae hospes habebat, / Magne vir, ut verus tu mihi Phoebus eras. / Quid tum? magna decet patriae servire volentes, / In morem Attili, ferre patique viros. Megjelent: *Iohannes Bocatius*: Hexasticha Votiva. In: *Uő*: Opera quae exstant omnia. Poetica i. m. 693.

²⁵ Brederodius életére és munkásságára vonatkozóan l.: *R. Feenstra*: Pieter Cornelisz. van Brederode (1558 [?] – 1637) als rechtsgelerd schrijver. Een bio-bibliografische bijdrage. In: *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 27. Leiden 1959. 413–468.; *Uwe Sibeth*: Gesandter einer Aufständischen Macht. Die ersten Jahre der Mission von Dr. Pieter Cornelisz. Brederode im Reich (1602–09). *Zeitschrift für Historische Forschung* 30. (2003) 19–52.; *Uwe Sibeth*: Der „Friede“ als Fortsetzung des Krieges mit anderen Mitteln. Zur Repräsentation pacis generalis (1607) des Pieter Cornelisz. Brederode. In: *Wege der Neuzeit. Festschrift für Heinz Schilling zum 65. Geburtstag*. Szerk. Stefan Ehrenpreis, Ute Lotz-Heumann, Olaf Mörke és Luise Schorn-Schütte. Berlin 2007. 479–502.

lusztrisabb, magas rangú választófejedelmek és hercegek, evangélikus grófok, urak és a birodalmi városok” előtt.²⁶ Terjesztenie kellett a holland parlament politikai üzenetét a német területeken, és szolgálnia kellett a fiatal Németalföldi Köztársaság érdekeit.²⁷ A Német-római Birodalomban élő hollandok számára a legfontosabbnak az számított, hogy a lehető legtöbb anyagi támogatást szerezzék meg a spanyol uralkodóval szemben folytatott ellenállási harchoz. Éppen ezért Brederodius fő célja az volt, hogy propagandáján és információs hálózatán keresztül a protestáns német főuraktól és földbirtokosoktól megszerezze ezt a támogatást.²⁸

Brederodiusnak sikerült az európai információáramlásban kulcsszerepet játszania annak köszönhetően, hogy befolyásos és kivételesen jól informált kálvinista értelmiségi hírében állt. Több tucatnyi jól ismert tudóssal állt kapcsolatban szerte Európában. Levelezett Lipsiusszal, Theodoor Bezával, a kálvinista teológussal és görögprofesszorral, Georg Lingelsheimmel, a rajnai palotagróf, választófejedelem tanácsosával és Johannes Althusiusszal, az Emdenben élő politikai gondolkodóval. Ez utóbbi volt az ismertté vált kálvinista ideológia, a rendi ellenállás tanának kidolgozója. Jan Amos Comenius, a híres cseh pedagógus, tanítványként látogatta meg Brederodiuszt Heidelbergben.²⁹ A protestáns francia Bongarsius (Jacques Bongars), IV. Henrik francia király diplomáciai ágense, ugyanazt a feladatot látta el Bázélból IV. Henrik király számára, mint Brederodius.³⁰ Kijelenthetjük, hogy ezek az emberek mind figyelemre méltóan jól informáltak voltak az Európa bármely szegletében történő politikai változások tekintetében. Levelezéseik alapján megállapítható, hogy különösen tájékozottak voltak Magyarország esetében. A holland diplomata sarokköve volt annak a kora újkori információs hálózatnak, amelyet diplomáciai tevékenységéhez használt. De mik voltak ezek a tevékenységek?

Brederodius külhoni politikájának magja két részből állt: erősíteni a protestáns vallás támogatóit, és ellenállni a katolikus dominanciának Európában.³¹ Ebben osztozott a Skóciától és Angliától egészen Erdélyig húzódó kapcsolatrendszerébe tartozó hasonlóan gondolkodókkal is. Kelet-Európa protestáns régiói és különösen a kálvinista területek külön jelentőséggel bírtak a hollandok számára. Egy magyar kálvinista fejedelem felkelése a katolikus Habsburg-uralkodó ellen Közép-Euró-

²⁶ Idézi in: *Resolutionen der Generalstaaten 1576–1625. Niederländische Geschichte zur späteren Hanzegeschichte.* Szerk. Karl-Klaus Weber. H. n. 2004. 57–58.

²⁷ *Sibeth, U.*: „Friede” i. m. 485.

²⁸ *Sibeth, U.*: *Gesandter* i. m. 19–42.; *Teszelszky, K.*: *Early Modern Diplomatic Contacts* i. m.

²⁹ *Wilhelmus Rood*: *Comenius and the Low Countries. Some Aspects of Life and Work of a Czech Exile in the 17. Century.* Amsterdam 1970. 24.

³⁰ Bongars 1606-ban írt Bocatius diplomáciai utazásáról és letartóztatásáról. L. *Sahin-Tóth Péter*: *A francia külpolitika és a Bocskai-felkelés.* In: *A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára.* Szerk. Glatz Ferenc. Bp. 1993. 131, n. 24.

³¹ *Sibeth, U.*: „Friede” i. m. 479–502.

pában természetesen az ő figyelmüket is felkeltette. Ily módon nem meglepő, hogy Brederodius, mint a „lázadók követe”,³² érdeklődni kezdett az események iránt.³³ Brederodius 1606. július 7-én a következő címmel küldött dokumentumot a parlamentnek: *Responsum ab ordinibus Transilvaniae ad Legationem Regis Poloniae datum mense Maio (etc.) 1605*.³⁴ Ez a szöveg összefüggésbe hozható a Bocskai-udvar lengyel kapcsolataival és Bocskai magyar követének, Illésházy Istvánnak a lengyel udvarba vezetett diplomáciai küldetésével. Azt nem tudjuk, hogy Brederodius miért értesítette a hollandokat a lengyel–magyar kapcsolatokról. Ez a dokumentum, tudomásom szerint, a Bocskai-felkelés első nyoma a holland parlament megőrzött iratai között.³⁵

Brederodius közvetlenül is a felkelés részesévé vált. Amint már említettük, segédkezet nyújtott a magyar diplomatáknak a németekkel való tárgyalások során. Sőt, más módon is segítette őket, amint azt a Bocatius utazótáskájában talált, Németalföldről származó könyvek, levelek és egyéb iratok bizonyítják. A különböző dokumentumokat három csoportra osztom: azokra, amelyek kapcsolatba hozhatók a holland külpolitikával; azokra, amelyek Orániai Móríc herceg, a holland kormányzó megbízásából, Brederodius által kifejtett propagandával kapcsolatosak; illetve azokra, amelyek a holland nemzeti politikával hozhatók összefüggésbe. A három csoportba tartozó dokumentumokat össze is fogom vetni a Bocatius által hozott hasonló iratokkal.

Az első csoport mindössze egy tételt tartalmaz, amelyet egy kerek csomagban („runden Wadsack”) találtak meg.³⁶ A dokumentum egy kézirat, amely Németalföld Spanyolországgal szembeni támogatásának szükségességéről szól.

³² *Sibeth, U.*: Gesandter i. m. 22.

³³ Brederodius magyar és egyéb közép-európai kapcsolatairól részletesebben l.: *Teszelszky, K.*: Early Modern Diplomatic Contacts i. m.

³⁴ *Responsum ab ordinibus Transilvaniae ad Legationem Regis Poloniae datum mense Maio (etc.) 1605*. In: Algemeen Rijksarchief (ARA) Den Haag SG Duitsland 6016 I. Az információt ezúton is köszönöm Uwe Sibethnek.

³⁵ A Brederodius által küldött szöveg pontos eredetét nem találtam meg. Összefüggésben kellett állnia a Legatio Ungarica as S.R.Mtem Poloniae simul et respondummal. In: Magyar Országgyűlési Emlékek XI. Szerk. Károlyi Árpád. Bp. 1899. 184. Ez a szöveg 1605. július 15-i keltezésű. A szöveg egy másik verziója a Jankowich-kódexben található, amely az egykor Illésházy Istvánhoz tartozó dokumentumokból áll. Regi Poloniae recitata, et scripto exhibita Cracoviae, anno 1605 die 15-a Julii. In: Gr. Illésházy István Nádor följegyzései 1592–1603; Hídvégi Mikó Ferencz históriája 1594–1613. Bíró Sámuel folytatásával (Monumenta Hungariae Historiae) VII. Szerk. Kazinczy Gábor. Pest 1863. 316–331.

³⁶ Memoriall des jenigen so der Herr General Stadtten der vereinigten Niederlendischen Provinen, uf die praetendirte Spanische Monarchi in achtzunemen undt wol zu consideriren erachten, damit thun undt sunsten undt andern Stenden des Reichs ihnen zu einer Assistentz zu bewegen. In: *Bocatius J.*: Prosaica i. m. 471.

Brederodius ezt a közelgő, 1606-os birodalmi gyűlés alkalmából írta és publikálta, hasonló iratokkal együtt.³⁷ Megbízható barátokkal együttműködve dolgozott, majd amikor egy fejedelmi udvarban hivatalos látogatást tettek, eljuttatták az iratokat a szövetségeseknek, akik informális találkozók keretében gyakran megvitatták azokat az udvari tanácsosokkal.³⁸ Nagyon valószínű, hogy Bocatius is hasonló módon jutott az irathoz a Brederodiusszal folytatott találkozója alkalmával. A szöveg összehasonlítható a híres *Quaerelae, excusationes cum protestatione Regni Hungariae praesertim partium superiorum coram Deo et tot orbe Christiano* című vagy kiáltvánnyal (1605. tavasz), melyet „szerencsi kiáltvány”-ként is emlegetnek.³⁹ A Bocskai-felkelés nemzetközi kontextusának megértése szempontjából döntő jelentőségű szövegben, az európai nyilvánosság előtt kerülnek megvédésre a felkelés politikai céljai. Ennek egyik kézírata Bocatius táskájában is megtalálható volt.⁴⁰ A „szerencsi kiáltvány” eljutott Európába, Franciaországban és Angliában is kinyomtatták, csak Hollandiában nem.⁴¹ Szintén találtak egy ismeretlen, Bocskaitól származó, a birodalom fejedelemségeihez és birtokosaihoz szóló bocsanatkérést, amely egy régi szoknyába („alten rock”) volt csomagolva.⁴²

A dokumentumok második csoportja a Brederodius által Orániai Móric herceg (Maurits van Oranje), Nassau grófja, a holland kormányzó megbízására kifejtett propagandával kapcsolatos. A hercegről szóló egyik nyomtatott dalnak nem kevesebb, mint három példányát találták meg.⁴³ Ez a híres és közismert „Wilhelmus-himnusz” egyik változata, amely a múlt században vált holland nemzeti himnusszá.⁴⁴

³⁷ *Sibeth, U.*: „Friede” i. m. 4, 6.

³⁸ *Sibeth, U.*: Gesandter i. m. 31–39.; *Uő.*: „Friede” i. m. 4–6.

³⁹ *Quaerelae, excusationes cum protestatione Regni Hungariae praesertim partium superiorum coram Deo et toto orbe Christiano*. In: MOE XI 169–184. Egy része magyar fordításban megtalálható in: *Kálmán Benda*: A Bocskai-szabadságharc. Bp. 1955. 93–102.; Magyar történeti szöveggyűjtemény II/1–2. Szerk. Sinkovics István. Bp. 1968. 285–300., fordítása részben helytelen. A *sceptrum* szó ‘korona’-ként van fordítva, és fontos részek hiányoznak. Uo. 290–295. Lásd még az alábbi részletes elemzést in: *Teszelszky, K.*: De sacra corona i. m. 101–110.

⁴⁰ *Item quaerelae etc. Excusationes et protestatio Regni Hungariae praesertim partium Superiorum coram Deo ac tot orbe Christiano et. Incipit: Agniscerte certe et fateri vicinos Hungariae Christianos oportet etc. Neben zu Ende angehengter Protestation in fol[io], 4 Bletter. In: Bocatius J.*: Prosaica i. m. 472.

⁴¹ A francia kiadásra l.: *Sahin-Tóth P.*: A francia külpolitika és a Bocskai-felkelés i. m. 128–131. Említésre méltó, hogy Bocatius poggyászában három francia nyelvű levél is volt, melyeket a német titkár nem tudott elolvasni: *Item ein einem versigelten Packetlein etzliche Brieffe, stehet uf dem Paketlein außwendig. A. Monsour 2. Monsour Le Baron de etc. R. Mit ferner Frantzösischer Überschrift. Bocatius*: Prosaica i. m. 468.

⁴² *Excusatio ad status et ordines Romani Imperii universamque Christianitatem*. Uo. 475.

⁴³ *Drei gedruckte Exemplaria jedes uf eines halben Bogen eine Seiten, deßen intitulator. Ein new undt Christlich Liedt Mauritio Graven von Naßaw*. Uo. 474.

⁴⁴ *Az egyetlen általam talált változat: s. n.: Ein new vnd christlich Liedt, gemacht zu ehren vnd*

A Móricról írt dal összehasonlítható a *Militaris congratulatio comitatus Bihariensis* című művel, amelyet Debreczeni Szappanos János udvari történetíró írt Bocskai vezetői képességeiről 1605-ben.⁴⁵ A Bocatius kocsijában elhelyezett fekete táskában még további négy dokumentum található Móricról és győzelmeiről.⁴⁶

Mivel Bocatius poggyászában számos holland városról készült térkép volt, jogosan feltételezhetjük, hogy Bocatius el akart látogatni Németalföldre.⁴⁷ A térképek pontos címe és részletes leírása alapján azonban megállapítható, hogy ezek a tételek Móric herceg híres holland győzelmeinek propagandacélú nyomtatványai („historieprenten”) voltak. Grave, egy kicsi erődváros Németalföldi keleti részén, városának térképe az 1602. szeptember 2-i győztes csatára utal.⁴⁸ A Bommelerwaardról, a Maas és a Waal folyók közti közép-németalföldi kis területről készült térkép Zaltbommel városának 1599-es elfoglalását ábrázolja. Az utolsó térkép a flandriai kikötő, Sluys 1604-es sikeres ostromának megjelenítése.⁴⁹ Ez volt Móric utolsó katonai győzelme és katonai karrierjének megkoronázása. Az említett térképeken részletesen ábrázolták a csatateret azokkal az erődítményekkel együtt, amelyeket Móric elfoglalt. Ezeket az Európa-szerte híres holland erődökről készült nyomtatványokat a katonai hadvezérek is használták erődök építésekor,

wolgefallen dem... Kriegsfürsten Mauritio Grauen von Nassaw etc. Wilhelms Printzen von Vranien [...] löblichen sohne, darinnen die capitael buchstaben seiner Printzlichen Gnaden namen mitbringen. Heydelbergae [1608]. D. F. Scheurleer: Bijdragen tot een repertorium der Nederlandsche Muziekliteratuur. Tijdschrift der Vereeniging voor Noord-Nederlands Muziekgeschiedenis 4. (1914) 21. Ezt a szöveget 1608-ban adták ki Heidelbergben a holland herceg képmásával. Lehetséges tehát, hogy Bocatius példánya egy korábbi kiadás volt.

⁴⁵ Tészelszky, K.: De sacra corona i. m. 95–101.

⁴⁶ Dicta Deo Vindici Mauritio principi assertori, ordinib[us] foederat. Anno 1604 Arnheimi Geldriae excus[a]. In: II/B Inventaria 5. In: *Bocatius*: Prosaica i. m. 478. Item, Relation oder eigentliche Erzählung von dem hehrlichen und wollgeordnetenn Feldtzuge etc. Herrn Mauritii Prince vom Orangien etc. neben einem darann gefasseten langen Kupfferstück, gedruckt zum Amsterdam durch Cornelium Nicolaum anno 1603. Uo. 479. Effigies Mauritii D[ei] G[ratia] nati Auran[iae] Principis, Comitis Nassau anno 1599. abgedrucktt. Uo. Effigies D[omini] Mauritii principis Auran[iae] noch eins, anno [15]98. abgedrucktt. Uo. Sajnos nem sikerült ezeknek a tételeknek a nyomára bukkanni.

⁴⁷ Abunterfeitunge der Starcken Stadt Grave. Uo. Ein grosse Mappa, quae inscribitur: Tabula Topographica, in qua pars magna insulae Bommeliae etc. Uo. Item noch eine Mappa, inscribitur: Typus insignis Illustriss[imorum] D[ominorum] ord[inum] Foederatorum Provinciae Classis, qua Flandriam petierunt et Casandam appulerunt, anno 1604. April[is] 25. Uo.

⁴⁸ J. J. G. Beelaerts van Blokland: Maurits – Prins van Oranje – Graaf van Nassau – Redder van de Republiek. 1567–1625. Oosterbeek é. n. 113.

⁴⁹ Typus insignis Illustriss[imorum] D[ominorum] ord[inum] Foederatorum Provinciae Classis, qua Flandriam petierunt et Casandam appulerunt, anno 1604. April[is] 25. / FLORIS BAL-TASAR [...] (second condition). Universiteitsbibliotheek Leiden, COLLBN Port 37 N 50.

illetve hasonló támadások kidolgozásakor.⁵⁰ Ily módon tehát Bocskai és hadvezérei számára is igen hasznosak lehettek.

Az összes, ehhez a csoporthoz tartozó nyomtatvány Brederodius egy másik fontos feladata szempontjából is vizsgálható, mégpedig az Orániai Móric herceg érdekében külföldön kifejtett propaganda nézőpontjából. Bocatius feladata hasonló volt Brederodiuséhoz, így hasonló nyomtatványokat is vitt magával Németországba. Egy Bocskai fejedelemről készült nyomtatványból tíz példány is a tulajdonába került,⁵¹ amely az éppen ez idő tájt Kölnben tartózkodó id. Christijjn de Passe metszetével (1605) azonosítható.⁵² Bocatius magával vitte Bocskai török koronával történő koronázásáról szóló híres leírását is.⁵³ Vitt magával még egy térképet Magyarországról és Erdélyről, amely szintén propagandacélokat szolgálhatott.⁵⁴

A harmadik csoportba tartozó tárgyak a holland nemzeti politikával kapcsolatosak. A hibás, *Curia Hollandriae* címmel ellátott tétel egy 1598-as rézmetszetre

⁵⁰ *Johannes Arndt*: Das Heilige Römische Reich und die Niederlande 1566 bis 1648. Politisch-konfessionelle Verflechtung und Publizistik im Achtzigjährigen Krieg. Cologne–Weimar–Vienna 1998. 252.

⁵¹ Item zehn Exemplaria von Kupferstück Abdruck undt stehet unter dem Brustbilde Stephanus Botskay de Kismaria, Princeps Transsylvaniae, partium regni Hungariae Dominus et Siculorum comes an[no] 1605. Desumpta inscriptio ex Dalaris argenteis ab ipso cusis. In: *Bocatius J.*: Prosaica i. m. 473

⁵² *Gyulai Éva*: Bocskai címerrepresentációja. In: „Frigy és békesség legyen...” i. m. 56. A Bocskairól készült különböző nyomtatványokról jó áttekintés található az 56–57. oldalon.

⁵³ Relatio vel Epistolica commemoratio conventus inter Serenissimum Hungariae, Transylvaniae, Valachiae Transalpinae principem etc. [rec. et] inter Mahumetem Vezarium habiti in Campo Rakos ex adverso ripae Danubii et Budensis civitatis. Die undecima Novem[bris] in festo nimirum D[omi]ni Martini an[no] 1605. *Bocatius J.*: Prosaica i. m. 468.; Item Relatio vel Epistolica Commemoratio conventus inter serenissi[mum] Hungariae Transylvaniaeque principem et inter Mahumetem Vezarium, habiti in campo Rakos ex adverso ripae Danubii et Buden[sis] civitatis die 11. Novemb[ris] in festo nimirum D[omi]ni Martini an[no] 605. Ad amicum ὁδηλον. Per Joannem Bocatium, hatt 17 folio met dem Titull. Uo. 472.; Item in quarto geschrieben also intuteliert: Relatio vel epistolica commemoratio inter Sereniss[imum] Hungar[iae] Transylvaniaeque Principem et inter Mahumetem per Joannem Bocatium. Uo. 475.

⁵⁴ Item sonderlich eine gedruckte Landt Taffell stehet oben, 43–44, septentrio 45–46 etc. Unten stehet Johan sibmacher Noriberg[ae] faciebat et excudebat an[no] 1603. *Bocatius J.*: Prosaica i. m. 473. Az alábbi tétel lehetett az említett Magyarország-térkép: *Hieronymus Ortelius*: Chronologia Oder Historische beschreibung aller Kriegsemporungen und belägerungen der Stätt und Vestungen auch Scharmützel und Schlachten so in Ober und Under Ungern auch Sibenbürgen, mit dem Türcken von Ao. 1395. biß auff gegenwertige Zeitt gedencckwürdig geschehen/ Alles [...] Zusammen verfast und mit fleiß beschriben durch Hieronymum Ortelium Augustanum. Auch mit schönen Kupfferstücken sampt einer Mappen oder Landtaffel so darzu gehorig gezieret. Nürnberg 1603. A térképet Johann Sibmacher készítette és adta ki Nürnbergben.

vonatkozik, amelynek pontos címe *Curia Hollandiae*.⁵⁵ Ez a „Binnenhof”, a holland grófok középkori hágai vadászkastélya belső udvari épületeinek ábrázolása.⁵⁶ A középkortól napjainkig ez a holland politika központja. Németalföld rendi gyűlésének, a holland parlamentnek a székhelye, amely 1593 óta naponta ülésezik itt. Ennek a képnek ugyanaz volt a funkciója, mint Bocskai szimbolikus udvarának Kassán: az európai közvélemény számára képet adni a holland politikáról, és felhatalmazást szerezni a nemzetközi aktusokhoz. Bocatius szintén szerzett két példányt a híres Hugo de Groot (Grotius) munkájából.⁵⁷ Grotius ezt a könyvét tizenöt éves korában írta, híres jogi munkáit megelőzően. A kötet latin nyelvű verseket tartalmaz a pápáról, a francia királyról (IV. Henrik), a spanyol királyról, Albertről, Ausztria főhercegéről, az angol királynőről és az erejüket egyesítő holland rendekről. A mű akkor keletkezett, amikor Grotius a kor vezető politikusát, Johan van Oldenbarneveltet kísérte a francia királyi udvarba egy diplomáciai küldetésre. Ott mint „csodagyereket” mutatták be IV. Henrik francia királynak. A fent említett versek részét képezték küldetésének: megakadályozni, hogy Spanyolország és Franciaország békét kössön egymással, és támogatni Németalföld függetlenségi harcát.⁵⁸ Ez a munka a pápaság és a spanyol Habsburgok politikai intrikáinak veszélyeit hangsúlyozza, és pozitív képet fest Németalföldről és szövetségeseiről, Franciaországról és Angliáról. Elképzelhető, hogy Brederodius is részt vett ebben a küldetésben, és a könyv az ő gyűjteményéből származik. Brederodius közvetlenül felajánlotta szolgálatait a holland parlamentnek, amikor 1595-ben Párizsba költözött. Akkortól kezdve dolgozott holland diplomataként.⁵⁹ Egy másik, szoros politikai tartalmat hordozó tétel, Willem Verheiden holland orációjának

⁵⁵ Item in patenti forma Curia Hollandiae [...], abgedruckt im Kupffer Stuck. Uo. 479.

⁵⁶ Henricus Hondius Gillis de Saen után, *CURIA HOLLANDIA*. Hagensis, 1598. size 29.9 x 47,2 cm. Museum Boymans-Van Beuningen, Rotterdam. L.: *Martin van Gelderen*: Op zoek naar de Republiek. Politiek denken tijdens de Nederlandse opstand (1555–1590). Hilversum 1991. 86.

⁵⁷ Zwey exemplaria in 4-to gedrucktt und ungebunden undt hatt jedes 2 Pogenn intitultret Hugi-iani Grotii Batavi, Pontifex Romanus; Rex Galliarum; Rex Hispaniarum; Albertus Cardinalis; Regina Angliae; Ordines Foederati. Ex Officina Plantiniana anno 1599. *Bocatius J.*: Prosaica i. m. 473. *Hugeiani Grotii Batavi [Hugo Grotius]*: Pontifex Romanus, Rex Galliarum, Rex Hispaniarum, Albertus cardinalis, Regina Angliae, Ordines Federati. Ex Officina Plantiniana, Apud Christophorum Raphelengium, Academiae Lugduno-Batavae Typographum. (1. kiadás: Lugdunum Batavorum [Leiden], 1598). A modern kiadás: De Dichtwerken van Hugo Grotius. Oorspronkelijke dichtwerken, tweede deel, pars I. Szerk. B. L. Meulendijk. Assen 1972. 71–131.

⁵⁸ *E. Bodkin*: The Minor Poetry of Hugo Grotius. In: Transactions of the Grotius Society, Vol. 13. Oxford 1927. 95–100.

⁵⁹ *Feenstra, R.*: Pieter Cornelisz. van Brederode i. m. 437–438.

latin fordítása.⁶⁰ A beszéd a holland parlamentben hangzott el a spanyol armada fölötti angol győzelem alkalmából.⁶¹ A szerző nemcsak sürgeti honfitársait, hogy védjék meg a holland batávok ősi szabadságát, és kételkedjenek Fülöp megbékítési politikájában,⁶² hanem figyelmezteti is őket a pápa, a Habsburgok és a katolikusok világalomra és az univerzális monarchiára irányuló aspirációira.⁶³

Miért kaphatta vajon Bocatius ezeket a holland nyomtatványokat Brederodiustól, és mi állhatott ennek a nagy ajándéknak a politikai hátterében? Nem rendelkezünk egyértelmű bizonyítékokkal arra vonatkozóan, hogy mindez mit is jelentett. Ezek a tételek nem tekinthetők pusztán rituális ajándéknak az értelmiségi hálózatokon belül folyó kommunikáció (*Respublica Litterae*) rendszerében.⁶⁴ A jelentőségük kapcsolatban állhat a protestáns Orániai-ház és a holland politika magyar politikai térben játszott szimbolikus szerepével. Nem szabad elfelejtenünk, hogy Németalföld a 17. század elején a mintaállam szerepét töltötte be a protestáns Európa többi országa szemében.⁶⁵ Bár ez az „ideális” ország valójában köztársaság volt, a kormányzó Orániai Mórictot és Vilmost uralkodói dinasztiaként tartották számon Európában. Az európai protestáns fejedelmek, és talán maga Bocskai is, ezt a példát követve formálták saját udvarukat. Mindemellett a Hollandiában zajló politikai események és az Orániai-család jelentős szerepet játszott a magyarországi katolikusok és protestánsok, különösen a kálvinisták, kora újkori vitáiban. Pázmány Péter és más katolikus szerzők Orániai Vilmos sorsát hozták fel negatív példaként a kálvinizmus gyengeségére, míg Pataki Füsüs János 1622-ben Orániai Mórictot mintafejedelemeként ábrázolta.⁶⁶ Az összes irat, amit Bocatius Brederodiustól kapott, ily módon a magyarországi ideológiai harcot, valamint Bocskai kora újkori udvarának felépítését szolgálhatta volna, ha eléri célját.

⁶⁰ *Ingenua et vera oratio ad regem Christianissimum perscripta, de eo, quod postulatur, ut Jesuitae restituantur in regno Galliae. Editio secunda. Lugduni Batavorum 1603. Dabey auch gebunden in 8-vo de iure belli Belgici, oratio Casparis Caspasi Hagae comitis, excus[a] anno [15]99, II/B Inventaria 5. In: Bocatius J.: Prosaica i. m. 478.*

⁶¹ *Willem Verheiden: De iure Belli Belgici adversus Philippum regem Hispaniarum oratio nobilis Belgae [...]: seorsum acc. Princeps auriacus sive Libertas defensa, tragoedia nova Casp. Casparii... (Hagae comitis [Hága], 1599), Caspar Casparius fordítása.*

⁶² *Martin van Gelderen: The Political Thought of the Dutch Revolt 1555–1590. Cambridge 1992. 206.*

⁶³ Az alábbi mű 18. századi kiadását használtam: *Willem Verheiden: Spanish oration. London 1738.*

⁶⁴ *Marcell Sebők: The Benefits of the Republic of Letters: Humanist Correspondence Revisited. In: In Search of the Republic of Letters. Intellectual Relations between Hungary and the Netherlands. Szerk. Arnoud Visser. Wassenaar 1999. 32.*

⁶⁵ *Wittman Tibor: A magyarországi államelméleti tudományosság XVII. század eleji alapvetésének németalföldi forrásaihoz. J. Lipsius. Filológiai közlöny 2. (1957) 55–57.*

⁶⁶ *Wittman T.: A magyarországi államelméleti tudományosság i. m. 59.*

Az utazótáskában található legtöbb dokumentum hordoz egy rejtett, mögöttes üzenetet is, mivel azok Brederodius saját politikai gondolkodását is tükrözik. Grotius és Verheiden könyveinek fő gondolatmenete igen hasonló Brederodius politikai nézeteihez. Uwe Sibeth német történész szerint Brederodius az Antikrisztust látta a pápában és a spanyol uralkodóban, akik a világ feletti uralomra és univerzális monarchiára törnek.⁶⁷ Az európai háborút, manicheánus kifejezéssel élve, a jó a gonosz elleni harcaként értelmezte. Az európai protestánsoknak egyesülniük kell az Antikrisztus és a katolikus ellenség ellen, tájékoztatniuk kell egymást a katolikus veszélyről, és közösen kell reagálniuk.⁶⁸ Így már érthető, hogy Brederodius támogatta a magyar kálvinista fejedelem követét, és biztosította számára ezeket a politikai műveket. Ez lehetett az európai protestánsok keserű ideológiai harcának újabb lépése a katolikus világuralom ellen.

Nem tudjuk, hogy a Bocatius kocsijában talált elméleti munkák szintén Brederodiustól származnak-e, habár a már említett ideológiai szempont alapján ez igen valószínű. Számos tétel jelentősnek tekinthető a protestáns rendiellenállás-elmélet európai fejlődése szempontjából. Egy példa erre a jegyzéken található könyv: *Ingenua et vera oratio ad regem Christianissimum perscripta, de eo, quod postulatur, ut Jesuitae restituantur in regno Galliae*,⁶⁹ amely Antoine Arnauld, a híres francia ügyvéd, IV. Henrik államtanácsosa, ismert francia nyelvű beszédének latin kiadása. A beszéd 1594-ben a jezsuiták ellen hangzott el, felröva nekik, hogy nem támogatják megfelelően a protestánsról katolikus vallásra frissen átváltó uralkodót.⁷⁰ Bocatius a mű Hanauban készült kiadásából tizenhat kötetlen példányt vitt magával. A könyv egy másik példánya a már említett, a holland Verheiden által írt pamflettel volt egybekötve. A fekete útitáskában szintén nem kevesebb, mint tizenhat példányt találtak a *Vindiciae Contra Tyrannos* című műből.⁷¹ Ez a munka a komoly hatás-

⁶⁷ Sibeth, U.: Gesandter i. m. 36–37.; Uő: „Friede” i. m. 479–502.

⁶⁸ Sibeth, U.: Gesandter i. m. 31, 37.

⁶⁹ *Ingenua et vera oratio ad regem Christianissimum perscripta, de eo, quod postulatur, ut Jesuitae restituantur in regno Galliae*. Editio secunda. Lugduni Batavorum 1603. Dabey auch gebunden in 8-vo de iure belli Belgici, oratio Casparis Caspasi Hagae comitis, excus[a] anno [15]99. In: *Bocatius J.*: Prosaica i. m. 478.; *Ingenua et vera oratio ad Regem Christianissimum perscripta, de eo, quod postulatur, ut Jesuitae restituantur in regno Galliae*. Editio 2-da. Dieser sein 16 exemplaria ungebunden, undt Lugduni anno 1603 gedruckt. Uo. 479.

⁷⁰ [Antoine Arnauld]: *Ingenua et vera Oratio ad Regem christianissimum perscripta, de eo quod postulatur: ut Jesuitae restituantur in regno Galliae*. Uná cum locorum quorundam et phraseon, quae illis, quibus res Gallicae non ita notae, obscurae, et dubiae videri possent declaratione. Lugduni Batavorum [Hanau!], 1603. (2. kiadás, amelyet Wilhelm Antonius adott ki Hanauban.)

⁷¹ Item 16 gedruckte exemplaria in 8-vo, intuliret: *Vindictae contra Tyrannos, sive de principis in populum, populique in principem legitima potestate*. Stephano Junio Bruto Celea auctore 1599. In: *Bocatius J.*: Prosaica i. m. 478.

sal bíró hugenotta traktátussal azonosítható, amelyet egy Stephan Junius Brutus álnevet használó szerző írt, és amely 1579-ben Bázelen került először kiadásra.⁷² A mű a Szent Bertalan-éjszakai mészárlás utáni elnyomástól való hugenotta félelem terméke, amely protestáns ellenállást hirdetett a francia koronával szemben, és ezt az ellenállást egyfajta társadalmiszerződés-elv alapján próbálta igazolni.⁷³ Ebben a műben az ismeretlen szerző igyekszik megválaszolni az alábbi kérdéseket: Vita esetén Istennek engedelmeskedünk-e az uralkodó helyett? Ellen lehet-e szegülni az uralkodónak, aki megszegi Isten törvényeit, és elpusztítja az egyházat? Milyen mértékben és milyen jogon engedélyezett ellenszegülni annak az uralkodónak, aki elnyomja és tönkreteszi az államot? Van-e a szomszédos uralkodóknak joguk segítséget nyújtani egy alattvalói által elnyomott uralkodónak? Ezek a kérdések a szerencsi nyilatkozatban is felvetésre kerültek, és fontos szerepet játszottak Bocskai ellenállási elméletében. Éppen ezért érthető, hogy Bocatius ennek a munkának tizenhat példányát akarta hazavinni.

A *Vindiciae Contra Tyrannos* fontos lehet, hogy más nézőpontból is megérthessük Bocskai politikájának természetét. A szerző ebben a műben kifejtette a „népfélség” fogalmát, amely a közösség megszemélyesítésének eszméjével áll kapcsolatban.⁷⁴ A „nép” kifejezés nem egy embercsoportra vonatkozik, hanem inkább arra az „állandó társadalmi keretre, ami által egyesítve vannak”.⁷⁵ Ez azt jelentette, hogy a felségjog az „ősi intézmények, tanácsok, parlamentek, kollégiумok és birtokok [...] hálózatához” tartozott.⁷⁶ Ezek az intézmények többé-kevésbé megszemélyesítették az embereket, megtestesítve azt a „társadalmi köteléket, amely egy társadalomban egyesíti az embereket”.⁷⁷ Brutus szavaival: „[...] a fejedelmeket Isten választja. Minden egyén, egyesével, alárendeltje a fejedelemnek, így a nép és az állam tisztségviselőinek egésze, amely a testet képviseli, a fejedelem feljebbvalója. A fejedelem elfogadása és beiktatása során szövetség és szerződés kötöttük közte és a nép között, amely hallgatólagos és kinyilvánított, természetes vagy polgári; más szóval, hűségesen engedelmeskedni kell neki; amíg igazságosan parancsol, és szolgálja a közösséget, minden embernek szolgálnia kell őt; amíg a

⁷² *Stephan Junius Brutus Celta: Vindiciae Contra Tyrannos: Sive, De Principis In Populum, Populique in Principem, legitima potestate.* Basel 1579.

⁷³ *H. J. Laski: Historical introduction.* In: *A defence of liberty against tyrants: a translation of the Vindiciae contra Tyrannos by Junius Brutus.* Szerk. és ford. H. J. Laski. London 1924. 34–44.

⁷⁴ *Martin van Gelderen: Introduction.* In: *The Dutch Revolt.* Szerk., ford. Martin van Gelderen. Cambridge 1993. xxx.

⁷⁵ *L.: E. H. Kossmann: Popular sovereignty at the beginning of the Dutch Ancien Régime.* In: *The Low Countries. History Yearbook 14.* (1981) 4.

⁷⁶ *Kossmann, E. H.: Popular sovereignty i. m.*

⁷⁷ *Van Gelderen, M.: Introduction i. m. xxx.*

törvények szerint kormányoz, mindenkinek alá kell rendelnie magát a kormányzásának; stb. A királyság tisztségviselői az őrzői és védelmezői ennek a szövetségnek és szerződésnek. Ő, aki gonoszul és szándékosan megszegi ezeket a feltételeket, kétségkívül zsarnok a gyakorlatában. Ezért az állam tisztségviselői a törvények szerint ítélik meg őt.⁷⁸

Bocskai a „népfelség” protestáns tanát használta, amikor kidolgozta saját kora újkori értelmezését a magyar nemzet ősi szabadságáról. Ez az értelmezés a magyar királyság középkori társadalmi keretéhez kötődik, de tartalmazott olyan új elemeket is, amelyekkel Bocskai, illetve szövetségesei bővítették jelentését. Szerintük a királyságban a felsőbbség, amelyet Bocskai és mások is a „magyar szabadságként” jellemeztek, hozzátartozott Magyarország ősi intézményrendszeréhez, éppúgy, mint a korona, az országgyűlés és az országgyűlés által választott király.⁷⁹ A felkelés során ez az értelmezés számos politikai aktus alkalmával előkerült, mint például az országgyűlés, Bocskai fejedelemmé választása és koronázása ceremóniáján, továbbá számtalan írott formában, mint például a korábban említett *Militaris Congratulatio comitatus Bihariensis*, azaz a *Querelae* című műben, Bocatius műveiben, Bocskai leveleiben és végrendeletében.⁸⁰ Magyarország politikai intézményei a magyar népet személyesítik meg és a történelmi köteleket testesítik meg. Bocskai és udvarnokai a kora újkori nemzeti azonosságtudat egy új formáját adták a magyaroknak.

Más művek egyértelműen Bocskai közép-európai nemzetközi politikai stratégiájával és a szabadságharc alatti szoros török–magyar kapcsolatokkal vannak összefüggésben. Ez a téma keskeny szállal köthető Brederodius és szövetségesei ideológiai harcához. Bocatius nem kevesebb, mint tizenöt példányt hozott a *De Turcopapismo* című pamfletből, amelyet eredetileg Londonban nyomtattak 1599-ben.⁸¹ A jegyzéken szereplő tétel a Hanauban készült második kiadás, bár a címlapon London megjelölés szerepel.⁸² Lehetséges, hogy ez a hanaui kiadás a Brederodius

⁷⁸ A defence of liberty against tyrants i. m. 212.

⁷⁹ Teszelszky, K.: De sacra corona i. m. 83–126.

⁸⁰ Bocskai végrendeletével kapcsolatban l. uo. 123–126.

⁸¹ Item noch 15 gedruckte exemplaria De Turcopapismo, hoc est de Turcarum et Papistorum adversus Christianam Ecclesiam et fidem coniuratione, eorumque in religione et moribus consensione et similitudine. Liber unus. Eidem praeterea adiuncti sunt de Turco etc. Libri quator. Londini excedebant Georgius Bishop, Radulphus Neuberie et Robertus Bariker. Anno 1604. In: Bocatius J.: Prosaica i. m. 478–479.

⁸² [Matthew Sutcliffe]: De Turco-papismo: hoc est, De Turcarum et papistarum aduersus Christi ecclesiam & fidem coniuratione, eorumque in religione & moribus consensione & similitudine; liber vnus. Eidem praeerea adiuncti sunt, de Turco-papistarum maledictis & calumniis, aduersus Gulielmi Gifford famosi pontificum Rom. & Iebusitarum supparasitatri volumen illud contumeliosissimum, quod ille Caluino-Turcismum inscripsit, libri quatuor. In quibus non tantum

körüli értelmiségi körtől származott, de hitelt érdemlő bizonyítékkal nem rendelkezünk erre vonatkozóan. A szöveg válasz a *Calvino-Turcismus* (1597) című műre, amelyet William Rainolds kezdett el, és William Gifford fejezett be.⁸³ Rainolds és Gifford erőteljesen kritizálták a protestánsokat a katolikusokkal szembeni bánásmódjuk miatt, s a törökökhöz és azok cselekedeteihez hasonlították őket.⁸⁴ Matthew Sutcliffe erre reagált *De Turcopapismo* című művében, amelyben egyenlőséget tett a katolikusok és a törökök politikája közt.⁸⁵ A mű a világvégtől és az Antikrisztus eljövetelétől való félelem háttérével íródott; a Keletről érkező török fenyegetés egyértelmű jel volt Sutcliffe kortársai számára. Párhuzamba állította a katolicizmus fenyegetését Angliában a távoli török veszéllyel, és figyelmeztetett, hogy mind a törökök, mind a katolikusok az Antikrisztus megtestesülési formái. Sutcliffe szerint annak érdekében, hogy Anglia megmeneküljön a török veszélytől, meg kell szabadulnia a katolikusoktól. Ez a könyv tehát mind a katolicizmus, mind a törökök elleni harc során használható volt, így Brederodius és Bocskai céljait egyaránt szolgálta. Ezeknek a műveknek a tartalmát összefüggésbe hozhatjuk egy 1608-ban kiadott német pamflettel, amely egyebek között Bocskairól szól.⁸⁶ Az ismeretlen szerző a török helyett a pápát tartja az Antikrisztusnak, mivel a pápa többet árt a kereszténységnek. A szerző állítása szerint Bocskai és a magyarok sokat szenvedtek a pápa és szövetségesei kezétől.⁸⁷ Bocatius utazótáskájának egy másik idekapcsolódó tétele egy köteg II. Mohamed szultántól származó levél; ő az első olyan oszmán uralkodó volt, aki komoly hadjáratot folytatott Magyarország ellen.⁸⁸ A kötet szerkesztője egy Magyarország történelméről szóló összefoglalással és a

huius hominis leuissimi, sed etiam aliorum importunissimorum scurrarum aduersus orthodoxam Christi ecclesiam continenter latrantium, malitia & petulantia reprimatur, hominumque piorum fama ab eorum calumniis vindicatur. Londini [i.e. Hanau], 1604. British Library, 006189310.

⁸³ Anne Lake Prescott: *English Writers and Beza's Latin Epigrams: The Uses and Abuses of Poetry. Studies in the Renaissance*, Vol. 21. (1974) 107–108.

⁸⁴ Stephan Schmuck: *From Sermon to Play: Literary Representations of „Turks” in Renaissance England 1550–1625. Literature Compass* 2 (2006) 14.

⁸⁵ Schmuck, S.: *From Sermon to Play* i. m. 15.

⁸⁶ S. n.: *Der von Gott bestim[m]ten Zahlen deß Antichrists / 1260. endlicher Ausgang unnd Ende / Apocal. 11. 12. 13.: Sampt widerholung / wie unnd welcher gestalt / gemeldte von Gott bestimte Zahlen / diese verschiebene Jahr her/ bey deß jetzt regirenden Kayzers Rudolphi zeiten / auffß gewisseste zum offternmal zugetroffen. H. n. 1608. Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibliothek, 194.3 Theol. (8).*

⁸⁷ Uo. Aii-r.

⁸⁸ *Epistolae Mahometis, Turcorum Imperatoris ad Principes et populos diversos, diligentia M[agistri] Hermanni Vastelabi primatius editae. Exc[usae] Marpurg[i] Cattorum anno 1604 in klein 8-vo. In: Bocatius J.: Prosaica i. m. 478.*

török háborúk áttekintésével egészítette ki a kiadványt.⁸⁹ Ez a mű is a törökökre figyelmeztet, és az Európára leselkedő veszélyre.

A jegyzéken található egyik, politikailag érzékeny kötetnek szoros kapcsolata van a holland, német és magyar heidelbergi, protestáns értelmiségi közösséggel: *Dissertatio de Idolo Hallensi Justi Lipsii*.⁹⁰ A pamflet a híres németalföldi filozófusnak, Justus Lipsiusnak a halleni Szűz Mária szoborról írt munkájára adott reakció.⁹¹ Lipsius ezt a művét, más források mellett, Árpád-házi Szent Erzsébet legendájának felhasználásával írta.⁹² A mű megjelenése nagy vihart kavart Európában. Lipsius, ellentmondásos katolizálása után, magát elhivatott katolikusként mutatta ebben a műben, ezért mint a protestantizmus európai ügyének elárulóját támadták.⁹³ A könyv, amelyet Bocatius haza próbált hozni, heves támadás volt a vallásváltó Lipsius ellen.⁹⁴ A szerző valószínűleg Martin Lingelsheim, Szenci Molnár Albert és Brederodius barátja volt.⁹⁵ Szenci Molnár, Bocatius jó barátja, indította a következő támadást Lipsius ellen az *Idea Christianorum* (1616) című munkájával, amely a *Dissertatio de Idolo Hallensi* folytatásának tekinthető.⁹⁶ Ez egy újabb lépés volt a katolicizmus elleni európai harcban, s talán egy újabb jelként értékelhető arra vonatkozóan, hogy milyen szorosan kapcsolódott Magyarország Németalföldhöz az európai ideológiai konfliktusokban.

A Bocatius-jegyzéken található más művek a protestánsok és a katolikusok közti aktuális európai politikai és vallási konfliktusokkal kapcsolatosak. Egy Genfi-tóról

⁸⁹ *Hermannus Vastelabus: Epistolae Mahometis Turcorum Imperatoris Ad Principes & populos diversos, multa prudentia acrimonia[ue] refertae: cum responsionibus eorundem non minus nervosis & aculeatis / Nunc demum diligentia M. Hermanni Vastelabi [...] editae. Marpurgum Cattorum, 1604.* Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibliothek, Gv 1009.

⁹⁰ *Dissertatio de Idolo Hallensi Justi Lipsii* in 16-mo. *Bocatius J.*: Prosaica i. m. 474.

⁹¹ *Justus Lipsius: Diva Virgo Hallensis, Beneficia ejus et miracula fide atque ordine descripta. Antverpiae 1604.*

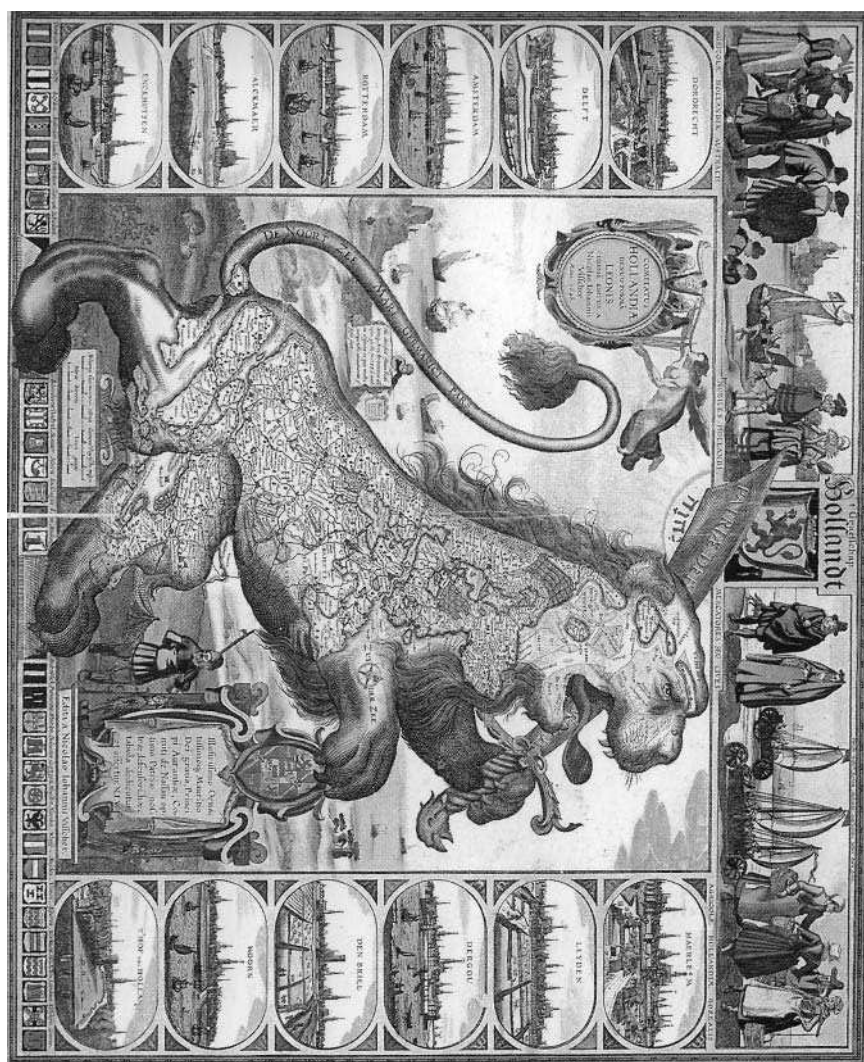
⁹² A Lipsius által használt magyar forrásokra vonatkozóan l.: *Vargha Anna*: Iustus Lipsius és a magyar szellemi élet. Bp. 1942. 56–63.; *Teszelszky, K.*: De Sacra Corona i. m. 177.

⁹³ *Imre Mihály*: Szenci Molnár Albert „Idea Christianorum”-a. In: *Irodalom és ideológia a 16–17. században* i. m. 236–237.

⁹⁴ Egy másik ehhez kapcsolódó tétel: *Uf einem halbm Bogen Papier uf einer Seiten etzliche versus, erstlich in effigiem Pauli V. Papae. Sex disticha in Lipsii Idolomaniam Sichemensem et Hallensem. Zwo disticha; Aliud; drei disticha; Aliud; zwei disticha. Item noch uf einem Stuck Papier funf disticha absque titulo geschrieben.* In: *Bocatius J.*: Prosaica i. m. 469.

⁹⁵ S. n.: *Dissertatio de Idolo Halensi Justi Lipsii, Mangonio et Phaleris exornato atque producto. Heidelbergiae 1605.*

⁹⁶ *Szenci Molnár Albert*: *Idea Christianorum Ungarorum sub tyrannide turcica.* Oppenheimium 1616; *Imre M.*: Szenci Molnár Albert „Idea Christianorum”-a i. m. 236–237. – Brederodius és Szenci Molnár barátságára vonatkozóan l.: *Teszelszky, K.*: *Early Modern Diplomatic Contacts* i. m.

CLAES JANSZ. LEO BELGICUS, NÉMETALFÖLD TÉRKÉPE, 1609–1612

készült gyönyörű holland térkép alsó szegélyén öt portré, valamint rövid életrajz található az egyházi reformerekről, Johannes Calvinusról, Guillelmus Farellusról, Petrus Viretusról, Theodorus Bezáról és Simon Goulartiusról.⁹⁷ A térképet Amszterdamban nyomtatták 1606-ban, és egy évvel később Gerard Mercator és Henricus Hondius híres atlaszában is felhasználták.⁹⁸ Ez a nyomtatvány is a protestánsok ügyét propagálta Európában, és lehetett akár Brederodius ajándéka is.

Összefoglalva: mi is volt Bocatius kofferjének üzenete? Természetesen figyelembe kell vennünk, hogy az utazótáska tartalma soha nem érkezett meg a címzetthez. Sőt, azt sem tudjuk, mi történt a fent bemutatott könyvekkel és iratokkal, de biztosan állítható, hogy nem értek el a célállomásra. Mégis, azon könyvek mennyisége és tartalma alapján, amelyet Bocskai és tanácsadói számára szántak, az alábbi következtetéseket vonhatjuk le. Az inventárium ismételten világossá teszi számunkra, hogy a Bocskai-felkelés nem egy elszigetelt esemény volt Európa barbár szélén, hanem erőteljesen gyökerezett az európai politikában. Megmutatja, hogy az európai propaganda, a nemzetközi politikai helyzet ismerete és a kurrens politikaelméleti munkák milyen jelentőséggel bírtak Bocskai udvara és tanácsadói, mint például Bocatius, számára. Szintén jelzik ezek a művek, hogy milyen jelentőséggel bírtak a magyar események a kortársak számára szerte Európában. A Bocskai-felkelés tehát fontos esemény volt az európai protestánsok számára a pápai dominancia, a Habsburgok és a katolicizmus elleni küzdelemben. R. Várkonyi Ágnes szavait idézve: ez volt „Magyarország történelmének európai jelentősége”.⁹⁹

⁹⁷ Item in forma patenti eins Kupfferstucks Abdruck, inscribitur: Chorographica tabula, Lacus Lemanni locorumque circa iacentium, autore Jac[obo] G. Genevensi. In: *Bocatius J.*: Prosaica i. m. 479.

⁹⁸ *J. Hondius*: Chorographica tabula Lacus Lemanni locorumque circumiacentium. Auctore Iac. G. Genevensi. Amsterdam 1606. (Calvin, Farellus, Viretus, Beza és Goulartius portréival.) Sold at Drouot-Richelieu, Paris, 7 October 1991, Lot 299.; *Tony Campbell*: Chronicle for 1991. *Imago Mundi* 44. (1992) 140.

⁹⁹ *R. Várkonyi Ágnes*: Rákóczi állama és az európai hatalmi egyensúly. *Studia Caroliensia* 5. (2004) 402.